

Székely János
Te del o Del baxt!
Cigány népismeret

Székely János
Cigány népismeret
Te del o Del baxt!

A romani nyelvű alcím egy hagyományos
cigány köszöntés: „Adjon neked Isten szerencsét!”

Szent István Társulat
az Apostoli Szentszék Könyvkiadója
Budapest 2010

A könyv kiegészítő tananyagként is használható
középiskolákban

Szakmai lektor: Szabóné Kármán Judit, romológus

A romani nyelvű alcím egy hagyományos cigány köszöntés:
„Adjon neked Isten szerencsét!”

ISBN: 978 963 361 702 1

Szent István Társulat
1053 Budapest, Veres Pálné u. 24.
Felelős Kiadó: Dr. Rózsa Huba alelnök
Felelős kiadóvezető: Farkas Olivér igazgató
Tervezés, tipográfia: Újfalussy Béla és Újfalussy Éva
Készült a százhalombattai EFO Nyomdában
Felelős vezető: Fonyódi Ottó

ELŐSZÓ

Hogyan írtam ezt a könyvet?

Érsekvadkerten kezdtem a papi szolgálatomat. Nagyon hamar megbarátkoztam a cigányokkal. A gyerekek bejártak hozzám a plébániára. Sokszor hagytam ott egyedül őket, soha semmi nem tűnt el. Sok vidám, meghitt órát töltöttem el cigányok között a Bibliáról beszélgetve, énekelve, vagy éppen búcsúba menve. Rengeteg szeretetet kaptam cigány testvéreimtől. Kevés helyen éreztem magam olyan jól, mint közöttük.

Egy munkahelyen kötelező pszichológiai vizsgálat volt. Egy asszony került sorra, akinek három gyereke volt. A pszichológus azt kérdezte tőle, hogy melyik gyereket szereti a legjobban. Az asszony azt felelte, hogy természetesen mind-egyik gyereket egyformán szereti, mindegyiket kimondhatatlanul szereti. Ám a pszichológus azt mondta, hogy ez lehetetlen, mondja meg őszintén, hogy melyik gyereket szereti a legjobban. Különben a vizsgálatot be is fejezi, és lehet, hogy az asszonyt elbocsátják. Az asszony szemében ekkor könnyek jelentek meg, majd ezt válaszolta: „Rendben van, doktor úr! Nem szeretem egyformán a gyerekeimet. Ha az egyik elesett és sír, azt jobban szeretem. Ha valamelyik beteg, és az ágyánál virrasztok, azt

jobban szeretem. Ha valamelyik rosszat tett, és szégyelli magát, azt még jobban szeretem. Ezekről a kivételektől eltekintve mindegyik gyerekeimet egyformán szeretem!” Valahogyan így van velünk az Isten is. Ő minden embert végtelenül szeret. Nem azért, mert ezt mindig megérdekeljük, hanem mert Ő valóban végtelenül jó. Mindenkiket kimondhatatlanul szeret. De különlegesen is szereti a szegényt, a gyöngét, azt, aki bajban van, akit megvetnek.

Ezt a különleges szeretetet érezzük nagyon sokan a cigány testvéreink iránt. Ezzel a szeretettel igyekeztem megírni ezt a kis könyvet.

Gyerekek rosszkodtak, verekedtek az utcán. Egy asszony a nagy zajra kijött, az egyik gyereknek pofont adott, és kézen fogva vitte haza. Egy ott álló megkérdezte: „Miért csak annak az egynek adott pofont?” Az asszony azt felelte: „Mert az az enyém!”

Ha valakit szeretünk, ahhoz őszinték vagyunk, a nehezebb dolgokat is igyekszünk neki elmondani. Ebben a könyvben is lesz szó kellemetlen dolgokról: bűnözésről, munkanélküliségről, rossz szokásokról. Azért mertem ezekről is beszélni a cigány testvéreimnek, mert szeretem őket.

Kedves cigány testvérem! Ez a könyv neked szól, a cigányság múltjáról, értékeiről, hibáiról, szenvedéseiről. Neked üzen ez a könyv Jézus örömhíréről, a hitről! Fogadd azzal a szeretettel és nyitottsággal, amellyel leírni próbáltam!

Kedves nem cigány olvasó! Neked is szól ez a kis írás. Lehet, hogy ha megkérdeznék tőled, hogy hány híres embert ismersz, aki cigány volt, egyet sem tudnál mondani. Lehet, hogy nem sok fogalmad van arról, honnan és mikor érkeztek meg a cigányok Európába, milyen hagyományaik, szokásaik vannak, mennyi üldözésen, népiirtáson mentek már keresztül. Csak azt tudjuk szeretni, akit ismerünk. Én úgy szerettem meg cigány testvéreinket, hogy ellátogattam az otthonaikba, megismertem a gyerekeket, az öregeket, együtt énekeltünk. Ez a kis könyv egy ilyen látogatásra hív. Isten hozott!

A CIGÁNYOK JELKÉPEI

A cigányok zászlója

A cigány zászlót 1971-ben Londonban az első Roma Világkongresszuson fogadták el. A cigány zászló kék színe jelzi az ég végtelenségét, a szabadságot, Isten gondviselését, amellyel óvta a vándorló cigányokat. A zöld szín utal a természetre, az erdőkre, mezőkre, a reményre. A középén található kerék ősi indiai jelkép. Utal a lenyugvó napkorongra, a vándorlásra, a cigányszekér kerekére, általában pedig a világ változására.

A cigány himnusz

A cigány himnuszt is az első Roma Világkongresszuson fogadták el. Egy régi balkáni cigány népdal alapján költötte a jugoszláviai Žarko Jovanovi (Jagdino), a címe: *Gelem, Gelem*.

Mentem, mentem végtelen utakra,
találkoztam boldog cigányokkal.
Hej, cigányok, honnan merről jöttök,
mely országból, milyen szerencsével.
/: Hej, cigányok! Hej, testvérek! :/

Volt nekem is rég egy nagy családom,
legyilkolták fekete légiók.
Menjünk együtt világ cigányai,
nyissuk meg a cigányok útjait.
Ébredjetek, keljetek testvérek,
együtt leszünk és együtt lesz erőnk.
/: Hej, cigányok! Hej, testvérek! :/

Cigány (romani) nyelven:

Gelem, gelem, lungone dromenca
Maladilem baxtale Romenca
Ah, Romale, kathar tume aven,
le caxrenca, baxtale dromenca?

Aj, Romale, aj, Chavale!

Vi man sas ek bari familija,
Mudardasle e kali legija.
Athe vreme, ushtyi rom akana,
Te xutrasa, maj mishto keresa!
Aven manca sa lumake Roma,
Thaj putras le romane droma!

Aj, Romale, aj, Chavale!

Magyarországon elterjedt egy másik ének is, amelyet cigány himnuszként emlegetnek. A Bari Károly által gyűjtött beás népmesére Varga Gusztáv írt magyar, Orsós Jakab pedig beás dalszöveget, s a Kalyi Jag együttes zenésítette meg. A himnusz utolsó két sorát újabban írták, hogy kifejezze Isten szeretetét a cigány nép iránt.

Zöld az erdő, zöld a hegy is,
a szerencse jön is, megy is.
/: Gondok kése húsunkba vág
képmutató lett a világ. :/

Egész világ ellenségünk,
űzött tolvajokként élünk.
/: Nem loptunk mi csak egy szöget
Jézus vérző tenyeréből. :/

Isten, könyörülj meg nekünk,
ne szenvedjen tovább népünk.
/: Megátkoztál, meg is vertél,
örök csavargóvá tettél. :/

Isten, könyörülj meg nekünk,
ne szenvedjen tovább népünk.
/: Megáldottál, megváltottál,
Országodba befogadtál. :/

A CIGÁNY NYELV

A cigány (romani) nyelv az *újind* (pandzsábi, radzsasztáni, gudzsaráti, hindi) nyelvek rokona. A cigány nyelvnek több nyelvjárása, dialektusa van.

A cigány nyelv legrégebbi írott *nyelvmélei* között Európában meg kell említenünk az *Ebersberg-i kódex* 15–16. sz.-i nyelvmélekét, és az André Borde által 1547-ben kiadott műben (*The Fyrst Boke of the Introduction of Knowledge*) található mondatokat. A legősibb fennmaradt magyarországi nyelvmélek az a két cigány népdal, ame-

lyeket a *Kájoni kódex* (1639) tartalmaz. A Kájoni kódex a Kájoni János, erdélyi ferences által lejegyzett énekek gyűjteménye. A két cigány nyelvű ének címe 'Dade zingaricum' és 'Tikha vgoronaczka'.

A magyarországi cigányok kb. 86%-ának anyanyelve a *magyar*. A fennmaradó 14% kétnyelvű, azaz a magyar mellett valamelyik cigány nyelvet is beszéli. Közülük legtöbben (7%) az *oláh cigány* nyelv, a romani valamelyik dialektusát beszélik, egy kis részük a *kárpáti cigány* nyelvet (2%), egy részük pedig a *beás* nyelvet beszéli (5%).

A *beás* nyelv a román nyelv egy régi, nyelvújítás előtti változata. Főként Baranya, Somogy, Tolna és Zala megyében beszélik. A cigány nyelv Magyarországon beszélt ősi változata a *kárpáti cigány* dialektus, melyet Nógrád és Pest megye egyes településein (Piliscsaba, Csobánka, Versend) beszélnek leginkább. A romani nyelv újabb jelentős dialektusait egyes *oláh cigány* csoportok beszélik. Ezek a dialektusok a *lovári*, *kheldrashi*, *cerhari* stb.

A Göttingeni Roma Világkongresszus (1981) a lovári (és másodlagosan a khelderashi) dialektust választotta ki arra a célra, hogy ennek segítségével hozzák létre az irodalmi cigány (romani) nyelvet.

Cigánynegyed

A CIGÁNYOK EREDETE

Eredetmondák

A cigányok körében több monda él, ami az eredetüket elbeszéli. Az egyik ilyen monda szerint egy nagy hegyen élt egy asszony, aki különös *magvakat* rejtegetett. Az emberek boszorkánynak hitték, félték tőle, és ezért rátámadtak. Az asszonyt azonban körülölelte a nap, és felemelte az égbe. Eközben a kötényéből kihullottak különös magvai. Némelyekből virágok lettek, erdők, madarak... Másokból pici barna csecsemők keltek ki, akikre azóta is a napfény visel gondot.

Egy másik monda szerint a cigányok *valaha madarak voltak*. Minden ősszel Afrikába költöztek, tavasszal pedig vissza. Mindig más tájakra vágytak, hát ha ott több eleséget találnak. Egyszer aztán kövér mezőkre jutottak. Napokon át úgy teleették magukat, hogy kövérek lettek, és már nem bírtak repülni. Ősszel a kövér mező fonnyadni kezdett, de ők nem tudtak továbbrepülni, ezért gödröket kapartak, aztán befedték, ott kezdtek el lakni. Lassan a szárnyukból kar

lett. Ám azóta is vágnak mindig továbbmenni, mint a költöző madarak.

Egy harmadik legenda egy kicsit a bibliai teremtéstörténetre is hasonlít. Isten agyagból gyúrta meg az embereket, és utána *kemencében sütötte* ki őket. Az első nem sült ki eléggé, túl fehér lett. A második túlságosan megsült, fekete lett. A harmadik sikerült jól, 'szép barnára'. Ótőle származnak a cigányok.

Végül egy népi legenda a következőképpen mondja el a cigányok eredetét: „Egy szegény asszonynak *tizenhét gyermeke* volt. Egyszer betért házába a Szent Isten, és így szólt hozzá: Mutasd meg nekem a gyermekeidet, hogy megáldhassam őket! Mivel a szegény asszony nagyon szégyellte, hogy olyan sok gyermeke van, csak tízet mutatott meg közülük az Istennek, a többit elrejtette. Isten megáldotta a tíz gyermeket, ezekből lettek a gazdagok. A hét gyermek pedig, akiket az anyjuk elrejtett Isten áldása elől, sohasem tudott gazdagságot szerezni. Ennek a hét gyermeknek a leszármazottai a cigányok.”

Ezek persze csak legendák. Ott van azonban bennük a cigányok szabadságvágya, vándorlása, valamint az, hogy gyakran ellenük támadnak, szegénységben élnek, de a napfény viseli gondjukat. A legendák azt is megfogalmazzák, hogy a cigányok Isten különlegesen szeretett teremtményei, akikbe sok értéket, kincset, szépséget elrejtett.

A cigányok elnevezései

cigány – A cigány szó görög eredetű, az athinganosz szóból származik. Jelentése (valószínűleg) 'érinthetetlen'. A szót eredetileg bizonyos eretnek csoportokra használták, később a cigányokra is. Ez a megnevezés terjedt el igen sok európai nyelven (pl. olasz: zingaro;

Milán Brigitta: Az ősiség története

német: Zigeuner), a magyarban is.

egyiptomi – A 15. század elején Nyugat-Európába érkező cigányok vezetői egyiptominak, vagy Kis-Egyiptom hercegének mondták magukat. Ezért sokféle egyiptominak, a 'fáraó népének' gondolták és nevezték a cigányokat. Innen ered az angol gypsy és a spanyol gitan megnevezés. Az Egyiptomra való utalás talán a (görögországi) Gyype nevű helység nevéből származik, ahol egy nagy cigánytelep volt, és ahonnan több csoport indult el Európa felé. Ezenkívül a középkori Európában több területet is Kis-Egyiptomnak neveztek, a vidék különleges termékenysége miatt. A cigány csoportok egy része ilyen területekről vándorolt tovább, ezért nevezhették magukat a vezetőik Kis-Egyiptom hercegének.

roma – A 'rom' (romani nyelvű) szó jelentése: ember, többes száma 'roma' (emberek). Az 1971-es londoni Roma Világkongresszus a roma megnevezést választotta a cigányság nemzetközi megnevezéséül, mert úgy vélte, hogy

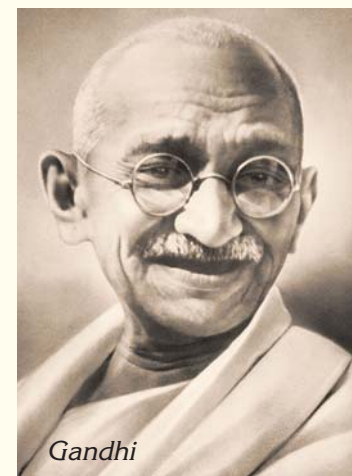

sok nyelvben a 'cigány' megnevezés megvetést is kifejez. Magyarországra ez nem egészen igaz, ezért igen sok magyarországi cigány ember, és cigány értelmiségi büszkén nevezi magát cigánynak, és nem romának. A beás cigányok kifejezetten elutasítják a roma elnevezést. Itt a Kárpát-medencében ezért helyesebbnek látszik a cigány elnevezés használata. Ebben a könyvben elsősorban a cigány megnevezést fogom használni cigány testvéreinkre.

India, a vándorút kezdete

A cigányok őseinek jelentős része *Indiából* származik. A cigányok rokonai annak a nagy és szeretetreméltó népnek, amelynek fia volt Mahatma Gandhi, az India szabadságát erőszakmentesen kiharcoló vezető, vagy Rabindranath Tagore, a híres indiai költő.

A cigányok indiai származásának felismerésében úttörő szerepe volt egy magyar embernek, *Vályi István* református lelkésznek. A lelkész 1753–54-ben a Leyden-i egyetemen tanult, és ott ceyloni diáktársai segítségével felírt kb. ezer indiai szót. A szójegyzékét egy bécsi folyóirat megjelentette. Ezt használta fel több tudós (H. M. G. Grellmann 1783-ban, F. A. Pott 1845-ben) a cigányság indiai eredetének bizonyításához. Hazánkban 1789-ben jelent meg Enessei György e témában írt munkája, *A Tzigan nemzetnek igazi eredete* címmel.

Gandhi

A cigány nyelv indiai eredetű, az újind nyelvek rokona, a szanszkrit nyelv leszármazottja, mint például a pandzsábi, a randzsasztáni, és a hindi nyelvek. Újind eredetű szavak például a manush (ember), kher (ház), zhal (megy), chorel (lop), stb. A cigányság indiai eredetét mutatja a cigányok testalkata (pl. sötét bőrszín, fekete haj), és a genetikai rokonság is. Sok olyan cigány szokás van, ami szintén az indiai eredetre utal.

Indiai eredetű cigány szokások

Indiában mind a mai napig élnek kaszton kívüli, vándorló népcsoportok, akik talán a cigányok távoli rokonai. Egész Indiában kb. 18 millióan vannak. A cigányok őseinek közelebbi őshazája Észak-India: Pandzsáb, Gudzsrát és Rádzsasztán tartományok. Ezt a vidéket a Kr. u. 5–11. században igen sok támadás érte, valószínűleg ezek váltották ki a cigányság elvándorlását.

Az itt élő vándorló népcsoportok, különösen az asszonyok, szeretik a színes (piros, sárga, kék, zöld) ruhákat, ahogyan ez a cigányokra is jellemző. Kedvelik a fűszeres ételeket. Nagycsaládokban, törzsekben élnek. Egymást testvérként kezelik. Így köszönnek: 'Testvér vagy?', akár csak sok helyütt a cigányok. Gyakori mesterségük a kovács, a zenész, a jóvendőmondó, viszont nincsenek földjeik, soha nem voltak földművesek. A cigány hiedelemvilágban gyakran megjelenő szeszélyes szellemek, démonok talán szintén az ősi indiai hitvilágból származnak.

A HOSSZÚ ÚT

A cigányok vándorlásának kezdete

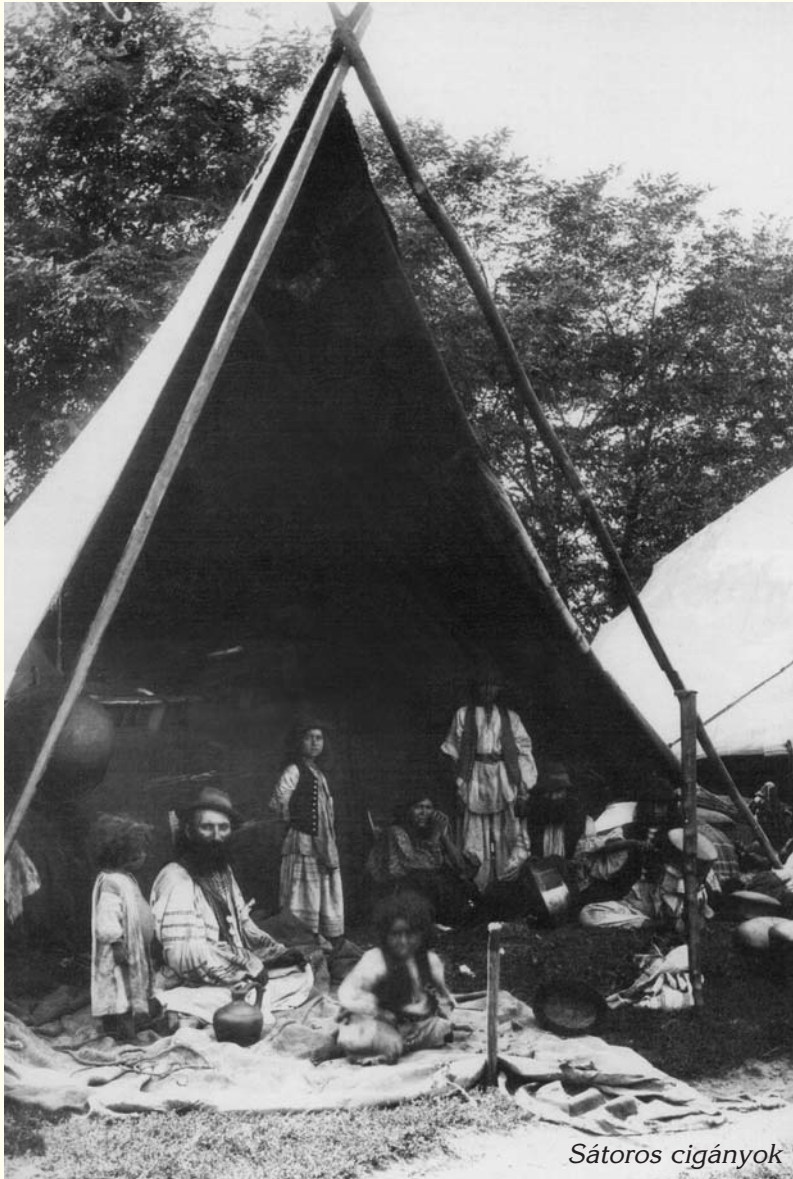
A híres perzsa költő, Firdauszi, megemlíti, hogy Bahrámból a perzsa király (Kr. u. 421–438) 12 000 lurit kért Sankal indiai királytól, hogy muzsikussai és mulattatói legyenek. A legendás elbeszélés szerint búzát, marhát és szamarkát ajándékozott nekik, hogy gazdálkodjanak vele. Ám a lurik hamarosan megették a búzát és a marhát. A perzsa király

erre elkergette őket. Azóta is járják a világot, munkát keresve, fosztogatva. Ez a legendás történet talán a cigányok legelső irodalmi említése. Jelzi a cigányság megjelenését Perzsiában.

Észak-Indiát jelentős támadások érték a Kr. u. 5–11. század között. Az első a hunok támadása volt 470 körül. Rengeteg háborúval járt a rövid életű Lalitádítja Birodalom létrehozása is (Kr. u. 724–760). Végül pedig a muzulmán

Sátoros cigányok

hódítás jelentette a döntő csapást. Mahmud, gaznai (Afganisztán) szultán, 1001-ben meghódította Észak-India jelentős részét, többek közt Pandzsáb tartományt és Delhi környékét is. 1018-ban sok indiait Perzsiába telepített.

Valószínűleg ezek elől a hódítások elől menekültek el a mai cigányok ősei Indiából. Minden bizonnyal több hullámban hagyták el Indiát.

A vándorlók csoportjai, szokásai

A cigányok ősi szokásairól nem maradt fenn sok adat. Inkább csak a későbbi adatok alapján tudunk visszakövetkeztetni ezekre az ősi szokásokra.

A vándorlás során a cigányság csoportokban haladt. A csoportot általában egy tapasztalt férfi vezette. A csoport tagjai *egymást segítették*. A *tulajdont közösnek* tekintették. Egy letett kabátot a csoportból bárki nyugodtan felvett és használt. Az egyes csoportok a belügyeikben bíráskodtak is, ezt nevezték *romani krisnek* (jelentése: 'cigány törvény'). A csoport vezetője főként házassági hűtlenség vagy súlyos veszekedések esetén hozott ítéletet. A büntetés lehetett megszégyenítés (pl. a haj levágása), vagy a csoportból való kizárás is.

Ezeket a csoportokat tehát nagyon erős összetartás, és egy saját maguk által kialakított belső rend jellemezte. A vándorló cigány csoportokat a 19. századtól kezdve *kum-pániáknak* is nevezték

A vándorlás állomásai

A vándorlás során a cigányok ősei *Perzsiába* (a mai Irán területére) érkeztek. Itt a különböző időben érkező, egymás-

tól független csoportok egymással (és más vándorló népekkel) keveredni kezdtek. Valószínűleg itt, Perzsiában jön létre az a népcsoport, amely a mai cigányság közvetlen őse. A perzsiai tartózkodást bizonyítják a cigány nyelvben található perzsa szavak is (pl. baxt – szerencse).

Perzsiából egyes csoportok *Örményországba* mentek tovább. Itt sokan közülük keresztények lettek. Örmény eredetű szavak is találhatóak a cigány nyelvben (pl. verda – kocsi). Más csoportok a Közel-Keletre és Afrikába vándoroltak tovább, Afrikából pedig eljutottak Spanyolországig. Mind a mai napig sok cigány él Egyiptomban (kb. 1 millió), Szíriában (kb. 300 ezer) és Spanyolországban is (kb. 800 ezer).

Más csoportok viszont a *Bizánci Birodalom* területére érkeztek meg (ma Törökország, Görögország). Itt sok görög szót is átvettek a cigányok: *drom* (út), *foro* (vásár, város) stb. 1322-ben egy ferences barát (Simon Simeonis) Kréta szigetén ír a cigányok jelenlétéről, akik a városon kívül barlangokban és sátrakban laktak, cipőkészítéssel, és kovács mesterséggel foglalkoztak. Egyes cigány csoportok Besszarábia (ma részben Moldva, részben Ukrajna területén helyezkedik el) és Románia területére is eljutottak, ahol sokan közülük rabszolgákká lettek. Ezen a vidéken gyakran az az ember is rabszolgává lett, aki cigánnyal házasodott össze. Havasalföldön és Moldvában a rabszolgák felszabadítása csak 1856-ban történt meg.

Talán a *törökkel való harcok* is eredményezték azt, hogy a cigányok nagy része tovább vándorolt nyugatra. A híres görögországi gyppei cigány telepen például 1438-ban még mintegy 300 barakk állt, 1519-ben már csak 30.

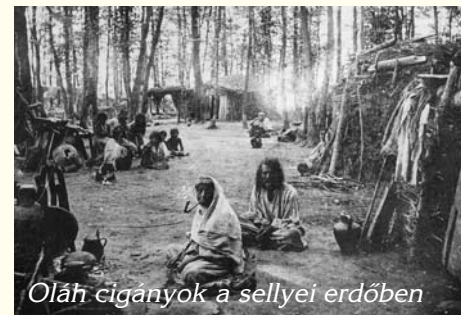
MEGÉRKEZÉS EURÓPÁBA

A cigányok megjelenése Nyugat-Európában

A 15. század elején sok nyugat-európai városban megjelennek a cigányok: Hildesheim (1407), Frankfurt, am Main, Strassburg, Brüsszel (1418), Bazel, Bologna (1422), Párizs (1427) stb. Az érkező cigány csoportok magukat több helyen egyiptominak mondják. A vezetőiket pedig egyiptomi hercegnek, vagy Kis-Egyiptom királyának nevezik. A Berni krónika így emlékszik meg az érkezésükről (1419): „Egyiptomból jönnek, rongyos, fekete emberek...” A vándorlásukra maguk a cigányok többféle magyarázatot adtak. Volt, amikor azt mondták, hogy az őseik Egyiptomban éltek, és nem fogadták be az oda menekülő Szent Családot (Jézust, Szűz Máriát és Szent Józsefet), ezért kell most vándorolniuk. Máskor azt mondták, hogy Krisztus keresztjénél ellopták az ő ruháit, vagy ők kovácsolták a szegeket, ezért kell büntetésből vándorolniuk. Bolognában a cigányokat András, „Egyiptom hercege” vezette, aki azt állította, hogy elpártoltak a kereszténységtől, ezért a magyar király elűzte őket. Azóta visszatértek a kereszténységhez, és most a király parancsára két éven át

Vándorcigányok

Oláh cigányok a sellyei erdőben

vándorolniuk kell: Rómába szeretnének elzarándokolni. A cigányok Európában sokféle munkát is találtak maguknak. Így például Kolumbusz hajóin is szolgáltak cigány tengerészek.

Eleinte többnyire szívesen fogadták a cigányokat. A cigány vezetők felismerték, hogy ha *zarándoknak mondják magukat*, akkor a mélyen vallásos Európában kedvező fogadtatásra találnak. Ezért aztán hamis *menleveleket* is készítették. A hamisítás egyébként virágzó iparág volt a középkorban. A hamisított dokumentumokat gyakran a piacokon árulták. A kiállított menlevelek szerint a cigányok zarándokok, akiknek hét éven át a bűneikért vezekelve kell vándorolniuk. Az egyik ilyen, valószínűleg hamisított menlevelet egyenesen a pápa (V. Márton; 1422) nevében állították ki. Sok esetben a városok valóban zarándokoknak tekintették a cigányokat, és ezért segítették őket. Frankfurt például kenyeret és húst utalt ki a számukra (1418), Arnshaimben pénzt is adtak nekik (1429).

A cigány vezetők két *Zsigmond magyar királynak* és német császárnak tulajdonított (minden valószínűség szerint hamis) menlevelet is felmutattak (a levelek keltezése: 1417 és 1422). A második levél megemlíti *Lászlót, a cigányok vajdáját* (Ladislaus Vaivoda Ciganorum), aki a király 'hú embere'. A levél utasítja Zsigmond minden alattvalóját, hogy László vajdát, és 'alattvalóit ne akadályozzátok, életüket ne nehezítsétek, hanem ellenkezőleg, minden alkalmatlanságtól és bosszúságtól védjétek. Ha pedig civakodásra kerülne sor közöttük, nem a tiétek és nem a közületek valóé a büntetés vagy a kegyelem joga, hanem Lászlóé, a vajdáé.'

Egy *András nevű 'herceg' Bolognában* (1422) egy olyan menlevelet mutatott be, amelybe még azt is belefogalmaz-

ták, hogy a magyar király úgy rendelkezett, hogy utazásaik során, bármerre járjanak, 'akár tolvajlással is kielégíthetik szükségleteiket', s emiatt senki nem vonhatja őket felelősségre. 'András herceg' nevére minden valószínűség szerint több hamis menlevelet is kiállítottak, mert a krónikák egyszerre több helyen is említenek 'András herceg' által vezetett csoportokat.

A cigányok megérkezése Magyarországra

Az első említés a cigányok magyarországi megjelenéséről egy 1390 és 1406 között keletkezett havasalföldi oklevél. Az oklevél arról tesz említést, hogy egy Costea nevű román bojár birtokán (Fogarásban) volt 17 sátornyi cigány. 1399-ben Liptó vármegyében hallunk a cigányok jelenlétéről. 1416-ból pedig arról van tudomásunk, hogy egy bizonyos *Emmausz úr* és 120 kísérője érkezett meg 'Egyiptomból' Brassó vármegye területére. Brassó városa élelmet és pénzt adott nekik. Egy bajor krónika megemlíti, hogy Magyarország határvidékéről (1439-ben) sok cigány egy Zindelo nevű király vezetésével a német tartományok felé indult meg, 'büntetlenül loptak és csaltak'.

Letelepedés

Egyes helyeken az érkező cigányok le is telepedtek. *Hunyadi János*, mint beszercei ispán (1455-ben) engedélyezi a Barcsay családnak, hogy birtokaikon 4 cigányt (a nevük: Karachon, Mihály, Péter és Micoló) jobbágyként tarthatnak. Korán letelepednek cigányok a tárkányi uradalom területén, Sárospatakon, Nyírbátorban és Kolozsvárott is.

A 15–16. sz. okleveleiből kitűnik, hogy egyes csoportok

(gyakran menlevéllel felruházva) *vándor* és ezáltal szabaddabb életmódot folytattak, alkalmi szolgáltatásokból és kereskedésből éltek. Más csoportok többé-kevésbé letelepedve egy-egy város vagy földesúr felségterületén, a befogadók szabályrendszeréhez jobban alkalmazkodva találtak meg a maguk megélhetését.

Sok esetben nagy *nehézségekbe ütközött* egy-egy családnak egy adott helyen megtelepedni. (Még évszázadokkal később is gyakran nagy küzdelembe került az, hogy egy cigány csoportot egy adott település befogadjon. Például Lakatos Mihály és a vele tartó csoport 1902-ben kérte Győr városát, hogy egy telket megvehessenek, és ott házat építhessenek. A kérés beadásával együtt 200 koronát is befizettek. A város húzódozott az engedélyt megadni. Előbb Újvárosba, majd Győrújfaluba akarták telepíteni a cigány nagycsaládot, de mindkét helyen a helyi közösség erős ellenállásába ütköztek. Közben 1907-ben 12 gyermeket elvettek a családtól, mondván hogy nem laknak megfelelő házban. Végül Lakatos Mihály nem bírta tovább a várakozást, és engedély nélkül házat épített [1909-ben], amelyre aztán utólagosan [1914-ben] kapta meg a jóváhagyást).

A nehézségek ellenére Magyarországon a nyugat-európai helyzettel ellentétben (Spanyolországot kivéve) a középkortól kezdve *igen sok cigány letelepedetten élt*. A híres 1893-as cigány-összeírás adatai szerint az akkori cigányság 89,2%-a már letelepedett volt.

KEDVEZŐ FOGADTATÁS

A cigányok fogadtatása Magyarországon

A cigányok fogadtatása Magyarországon szívélyes volt. *Mátyás király* rendeletet adott ki, melyben előírta, hogy az erdélyi vajdák külön adóztatással a szebeni cigányokat ne háborgassák (1476). Ezek a cigányok a város török elleni *erődítési munkálatain*, és a vöröstoronyi szorosban dolgoztak. Alig néhány évtizeddel a megérkezésük után a szebeni cigányok máris hasznos tagjai lettek a magyar társadalomnak, akiknek munkájára maga Mátyás király is felfigyelt!

Később arról értesülünk, hogy a szebeni cigányok fémműves és hóhéri feladatokat is végeztek. *II. Ulászló* menlevelet adott *Bolgár Tamás vajdának* és a vele vándorló 25 sátor cigánynak (1496). A menlevél megemlíti, hogy a cigányok a király fegyverkészítőiként dolgoztak, és Pécsre, Zsigmond püspök szolgálatára mennek. *Ferdinánd király* adómentességet adott a szamosújvári cigányoknak (1552).

Thurzó György nádorispán 1616-ban *Ferenc vajda* számára állított ki egy igen szép megszövegezésű menlevelet. A levélben ez állt: „Az ég madarainak van fészük, a rókáknak barlangjuk, és minden állatnak van hova lehajtania a fejét, ám a nyomorult egyiptomi népség, amelyet csak czingarosnak nevezünk, méltán váltja ki sajnálatunkat. Ősi szokásaik szerint igen nehéz életet élnek a mezőkön és a réteken, rongyos sátrak alatt. Így tanulta meg öreg és fiatal... hogy megküzdjön esővel, hideggel és a nagy forrósággal. Nincsenek nekik öröklött javaik ezen a földön, nincsenek városaik, hanem a magas égre nézve a tulajdon kezükkel, üllővel, fújtatóval, kalapáccsal és fogóval küzde-

nek meg a betevő falatért és a testük ruhájáért. Könyörületre és minden pártfogásra méltónak tartván e népet, intünk és megesketünk titeket, hogy valahányszor az egyiptomi népségnek valamely csoportja, kivált pedig Ferenc vajdának törzse... családjaikkal, sátraikkal birtokaitokon megszállnának, őket... minden erőszakos háborgatók és zaklatók ellen oltalmazni és megvédeni szíveskedjete és tartozzatok.”

*Cigánypurdék
kocsin*

jobbágyokat. A védelmi levelekért cserébe adófizetésre és munkára kötelezték őket. A cigányoknak pedig el kellett viselniük, hogy beavatkoznak társadalmi szerkezetükbe, vajdát helyeznek föléjük.

Mindebből látszik, hogy a cigányság sok helyen igen jó kapcsolatban élt együtt a befogadó társadalommal. A munkájával hasznosá tette magát, a befogadó magyar uralkodók és hatóságok pedig gyakran segítőkészséggel, nyitott szívvel fogadták az érkező cigány csoportokat. Persze e mögött a kedvező fogadtatás mögött érdekek is álltak. A főurak a cigányok által is biztosítottak maguknak

Kosaras cigány

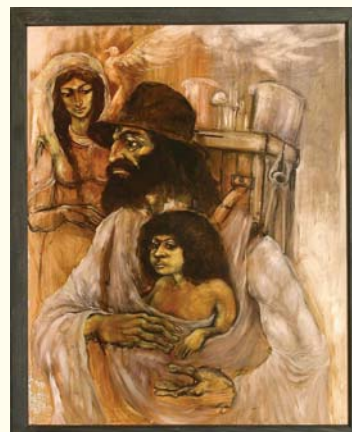

Cigány mesterségek, munkák

A cigányok gyakran a *muzsikálással* vívták ki a többségi társadalom elismerését, szeretetét. Csepelen cigány zenészek muzsikáltak Beatrix királyné mulattatására (1489). Hyppolit esztergomi érsek udvarában is játszottak cigány lantosok. Később arról értesülünk, hogy II. Lajos királynak a lóversenyek szüneteiben cigányok zenéltek (1525).

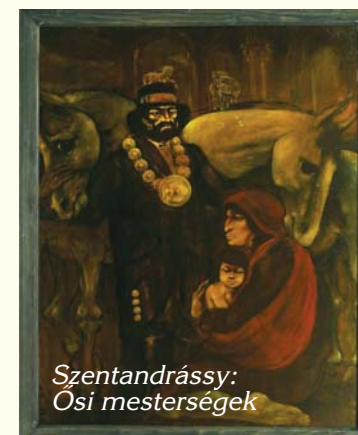
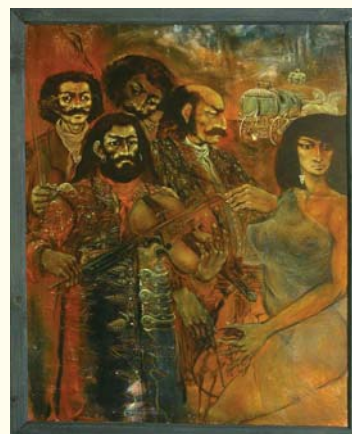
Izabella királynő erdélyi udvarában a 'legkiválóbb egyiptomi hegedősök' zenéltek (1543). A törökök is nagyra értékelték a cigány muzikusokat. A protestáns erkölcsi felfogás sokáig rossz szemmel nézte a zenét és a táncot. Marosvásárhelyen például tilos volt a muzsikálás a házaknál, a kocsmákban, sőt még a lakodalmakban is (1649). A cigány zene így elsősorban muzulmán és katolikus területeken terjedt el és virágzott. Tudjuk például, hogy a budai pasa dobosként egy cigány embert alkalmazott (Kaszim bin

Abdullahot), akinek Ráckevén egy igen előkelő háza is volt. Amikor pedig a budai pasa unokáját körülmetélték (1582), az ünnepi menet élén 3 török ruhába öltözött cigány zenész haladt. Fennmaradt Galánthay Esterházy Ferenc gróf kivált-ságlevelle, amelyben öt cigány

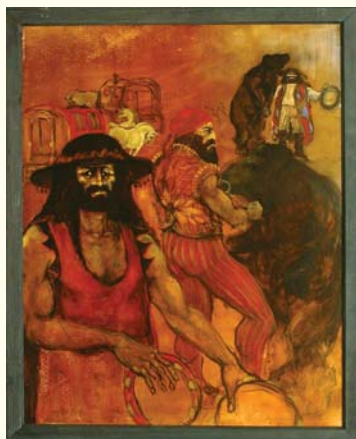
zenésznek adott adómentességet (1751).

A cigányok más mesterségekben is jeleskedtek. Híresek voltak a cigány kovácsok. Egyszerű technikákkal (az

üllőt a földre letéve, a tüzet börtömlő segítségével szítva) sok munkát helyben és olcsón el tudtak végezni. 1500-ban a temesvári várban a cigányok ágyút öntöttek. Ez azt mutatja, hogy a kovácsmesterséget magas fokon gyakorolták, és ezzel a török elleni harcokban rendkívül hasznos feladatokat

tudtak ellátni. Amikor Kolozsvárott megnyitották a híres Házsongárdi temetőt, a szükséges szegeket a cigányvajdától vásárolta meg a város (1585). Ezek az epizódok szép emlékei a békés együttélésnek cigányok és nem cigányok között. Azt bizonyítják, hogy olyan korszakokban, amikor a romák megélhetése biztosítva volt, amikor a munkájuk által hasznos tagjai tud-

tak lenni a társadalomnak, akkor nagyobb feszültség nem volt cigányok és nem cigányok között.

Egészen sajátos kapcsolat fűzi össze a cigány embert (különösen is a lovári törzs tagjait) a lóval. A ló birtoklása nagy büszkeséggel tölti el, és lehetővé teszi számára a szabad mozgást. Ezért is került be olykor a cigányoktól a bíróságon elvárt eskü szövegébe a következő kitétel: 'Ha igazat nem mondanék, első cserélésemben az a lovam csudává váljon és számárrá légyen'. A cigány lókereskedő rendkívül ügyes abban, hogy a nála levő lovat feljavítsa, az üzlettársat meggyőzze, a lovat egyre jobbra cserélje, majd végül haszonnal eladja. A lókereskedés kapcsán igen gyakran felmerült a lólopás vádja is, amely azonban sokszor alaptalan volt, illetve nem csak cigány kereskedők esetében fordult elő.

A cigányok egyébként is ügyes *kereskedők* voltak. Budán például a török időkben borral is kereskedtek. A város borkereskedelmének jelentős részét egy Szinán nevű cigány kereskedő intézte, aki a budai cigány közösség előljárója (kethüdája) is volt.

A török birodalomban sok helyen *katonaként* is szolgáltak cigányok. Így a ruméliai területen tudunk kb. tízezer cigány katonáról.

Egyes cigányasszonyok *gyógyítással* is foglalkoztak. Ezt a tevékenységet a törvények sok helyen mint 'varázslást' tiltották. Például Kassán (1610-ben) bevádolták a híres prédikátort, Alvinczy Pétert azzal, hogy a családja egy cigány asszonynak (Baltazár vajda feleségének) a gyógyító segítségét vette igénybe.

Cigányok dolgoztak a dési *sóbányában*, és *aranymosóként* Sebes környékén. A dési cigányok adómentességet is kaptak (1556), cserébe a sóbányákban végzett rendkívül fontos munkájukért. Egyes esetekben cigány mesterek *hajókat is javítottak*. Gyakori mesterségek voltak még a cigányok között *a teknővájó, a kanalas, a kosárfonó, a medvétáncoltató, a tenyérjós, a kártyavető, a rézműves, a kőszőrűs, a vályogvető és a csizmadia*.

Cigánykovács munka közben

Gyakran azonban a mások által *megvetett munkák* jutottak nekik, így voltak hóhérok, pecérek (a kóbor kutyák begyűjtői és kiirtói), dögeltakarítók, levélhordók, és cigány prostituáltokról is maradtak feljegyzések (1567, Kolozsvár). A késői források megemlítik cigányok közreműködését Dózsa György kivégzésében (1514). Lehetséges azonban, hogy csak a vastrón és más eszközök elkészítésében volt szerepük.

Egyes területeken a cigányok *több fajta tevékenységet* is elvállaltak, és ezek elvégzésére elkötelezték magukat. Így a beckói és a surányi uradalmakban a kovácsolás, a szénagyűjtés, a lóval való szállítás, és évi 2 forint adó befizetése volt a feladatuk. A közönséges jobbágyok évi adója is 2 forint volt ebben az időben. Az 1558-as és 1560-as erdélyi országgyűlés ezzel szemben a cigányok adóját csak 1 forintban állapította meg, a szegénységük miatt. Ezt a könnyítést más szegényebb sorsú csoportoknál is alkalmazták.

Törékeny egyensúly

A 15–16. században Magyarországon a cigányok és a többségi társadalom között egy többnyire harmonikus, mindkét fél számára kedvező együttélés alakult ki. Különösen igaz ez

Edényjavító cigány

a hódoltsági területekre és Erdélyre, ahol hosszabb idő állt rendelkezésre az együttélés szabályainak kidolgozására. A román területekről Magyarországra átkerülő cigányok rosszabb körülmények közül, sokszor rabszolgasorból kerültek át *sokkal emberségesebb körülmények* közé. Így például amikor II. Ulászló Töröcsvár (addig román fennhatóság alatt álló) területét Brassó városának adományozza, az ott élő 1500 cigány a rabszolgasorból került át jobbágyi viszonyok közé.

Ennek a jó viszonynak a jele az is, hogy magyar földesurak gyakran *pereskedtek a cigány jobbágyaik érdekében*, az ő jogaik védelmében. Ilyen perekre a magyar földesurak sokszor pénzt is áldoztak, nyilván a saját érdekükben is: hogy az adófizetőiket megtartsák. Az erdélyi cigány-magyar együttélés szép és tanulságos emlékei az *erdélyi országgyűlések* határozatai is. Ezekben tükröződik egy hosszú és békés kapcsolat sok tapasztalata, bölcsessége. Így például az 1794-re kidolgozott országgyűlési javaslatok a következőket tartalmazzák: a cigányok művelődjenek; járjanak templomba; ha az uraságnál nincs munka, akkor vállaljanak napszámot; ha lehetséges, a földesurak adjanak nekik földet. Sajnos ezek a javaslatok végül az országgyűlés elé sem kerültek.

A 15–16. században egy érzékeny egyensúly alakult ki az egyes területeken élő és ott hasznos szolgálatokat ellátó cigány csoportok és a befogadó társadalom között. A cigány csoportok gyakran faluról falura jártak, és helyben elvégezték a szükséges munkákat (pl. kovácsolás, szerszámok javítása). Ezt a tevékenységi formát nevezzük *mendikálásnak* (faluzásnak). Sokszor maguk a cigányok ügyeltek arra, hogy a kereslet és kínálat egyensúlyban maradjon, ezért az újabban érkező cigány csoportokat elűzték (pl.

1585-ben Kolozsvár környékéről). A 17. század első felében ez az egyensúly kezd felborulni. Ennek egyik oka a cigányság létszámbeli növekedése a bevándorlás miatt, a másik a mesterségeik lehetőségeinek beszűkülése. A céhek kezdtek megtiltani a konkurens cigány kovácsok tevékenységét. Egyes cigány csoportok új mesterségekkel próbálkoztak. Sokan ekkor fordultak a zenélés, mint egyfajta megélhetési forrás felé.

Ezek a folyamatok vezettek oda, hogy a cigányság jelentős részének megszűnt a biztos megélhetési forrása, és így jött létre az a társadalmi feszültség, amit később 'cigánykérdésnek' neveztek.

A cigányvajdák

A cigányok fölötti hatalom gyakorlására az uralkodók, a földesurak, vagy a városi hatóságok vajdákat neveztek ki. A vajdák *nem cigányok*, és leggyakrabban nemesemberek voltak. Fő feladatuk a *cigányok adózásának megszervezése* volt. Erdélyben már a 15. században megjelent az összes ott élő cigány fölé rendelt vajda intézménye.

A *nem cigány vajdák alá rendelve* később *cigány vajdák* is megjelentek, akik egy-egy kisebb cigány csoport vezetői. Általában őket is a földesurak vagy a városi hatóságok neveztek ki. Sok helyen fizetést is kiutaltak a számukra. A feladatuk a kapcsolattartás a helyi hatóságokkal, a cigányok között a rend fenntartása, és kisebb ügyekben való bírászkodás volt. Az ungvári uradalom cigányai fölél 1661-ben kinevezett György vajda megbízólevelében például az állt, hogy a vajda a vessen gátat a lopásoknak, a bosszúnak, és biztosítsa, hogy a cigányok 'szaporodjanak és sokasuljanak'.

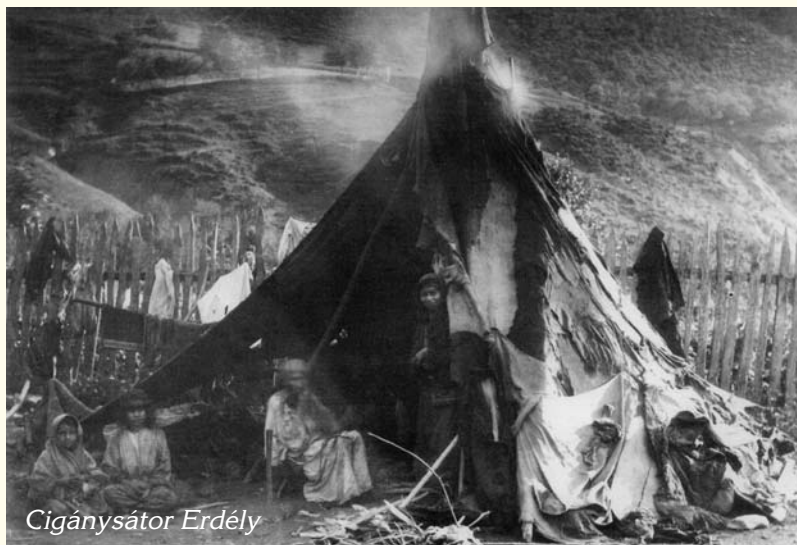

Kolompár család

Későbbi bevándorlási hullámok

A cigányok sok csoportban és sok irányból, folyamatosan érkeztek a Kárpát-medencébe. A Magyarországra legelőször (14–15. század) érkező cigányok az ősei a ma *romungróknak*, vagy magyar cigányoknak nevezett csoportok jó részének. Ők, mivel leghosszabb ideje élnek hazánkban, a cigány nyelvet többnyire elveszítették. Akik

azonban ebből a csoportból megőrizték a cigány nyelvet, azok egy nagyon ősi dialektust, az úgynevezett kárpáti cigányt beszélnek. A hosszú itt-tartózkodás következtében a társadalomba általában jól beilleszkedtek. A magyar cigányok közé tartoznak a muzsikusként nevezett cigányok különböző csoportjai is, akik azonban gyakorlatilag nem mindig zenészek.

Később még több jelentős bevándorlási hullám követte

ezt az elsőt: az oláh cigányok és a beások érkezése. A legelső *oláh cigány csoportok* 1693-ban jelentek meg (Sárospatakon), ám a nagytömegű bevándorlásuk a 19. században történt. A mai Románia területéről, elsősorban Havasalföldről és Moldvából érkeztek. A vándorlásuk egyik oka az volt, hogy ekkor szűnt meg a rabszolgaság ezeken a területeken (ami főként cigányokat érintett). A moldovai és havasalföldi cigányok közül sokan, amint felszabadultak

a rabszolgaságból, azonnal nyugatabbra költöztek. Az oláh cigányokra jellemző az erős, családokra-klánokra épülő szervezet.

Az egyes oláh cigány csoportok sokszor egymástól erősen elkülönülve éltek. A csoportok tagjait összekötötte a közös mesterség, és gyakran a közös nyelv (ill. dialektus) is. A különböző csoportok eredete talán az indiai kasztrendszerre nyúlik vissza. A két legjelentősebb – Magyar-

Cigányasszony
gyermekével

országban is letelepült – oláh-cigány csoport a *lovári* (a 'lővé' – pénzszóból; eredetileg kovácsok, később lókereskedők) és a *khelderashi* (üstfoltozók). E két csoport dialektusából alakítják ki az irodalmi romani nyelvet. Az oláh-cigányok közé tartoznak a cerhari (sátoros) cigányok is. Hasonló foglalkozási csoportok még a churari (kések, köszörűsök, rostakészítők), a colari (szőnyegkereskedők)

és a gurvari (ökörhajtók, pásztorok, fódozók). Hazánkban tizenhárom csoportja, törzse él az oláh cigányoknak. Egy-egy csoporton belül *nemzetségek* is kialakultak. Ezeket igen gyakran a nemzetséget alapító vajda, vagy vezető nevről nevezték el, pl. Rafael, Sztojka, Ruva (= farkas).

Az utolsó nagy hullám a *beás* cigányok érkezése volt. Az első csoportjukról ugyan már 1704-ből találunk említést (Erdély, Fehér megye), tömegesen azonban a 19. század végén, a 20. század elején érkeztek. Főként Baranya, Somogy, Tolna és Zala megyében telepedtek le. Bánátból jöttek, és a román nyelv egy régi változatát beszélik. Általában fakitermeléssel és faeszközök (kanál, teknő) készítésével foglalkoztak.

A cigányság betelepülése hosszú és összetett folyamat volt, amelyet egészen pontosan nem ismerünk. Az itt leírt

három nagy betelepülési hullám valójában egy hosszan tartó beáramlás három szakasza. Az érkezők csoportjai is vegyesek voltak. Az érkező csoportok nem alkottak egyetlen, egységes, összetartó etnikai tömböt, hanem kis egységekben, és a többségi társadalommal eltérő mélységű kapcsolatokat kiépítve éltek.

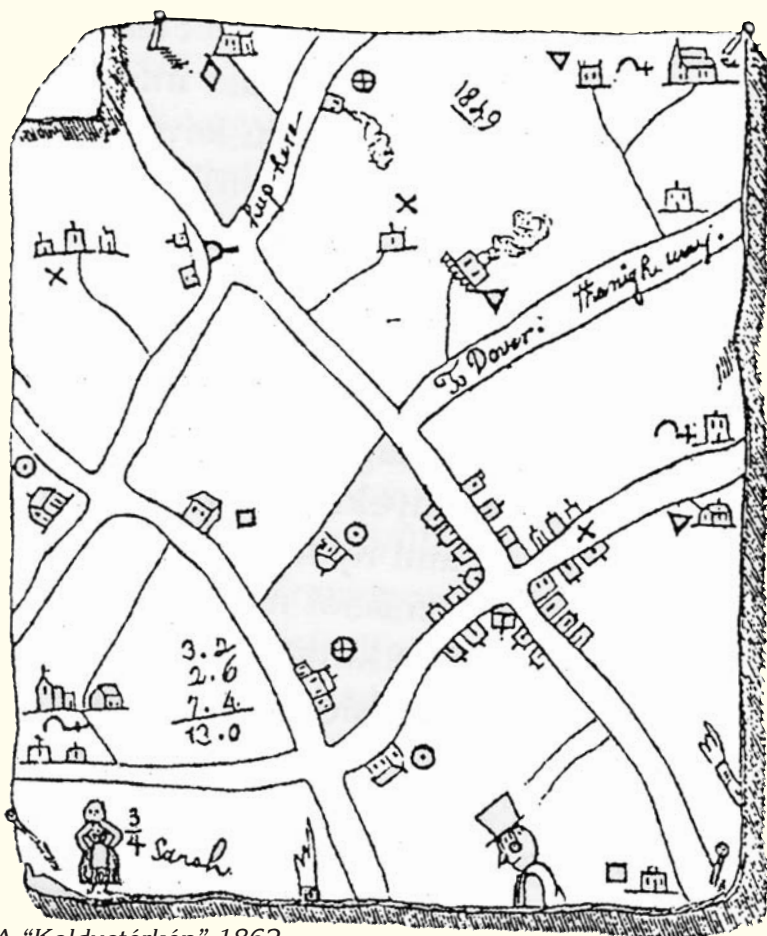
CIGÁNYELLENESES INTÉZKEDÉSEK, ÜLDÖZTETÉS

A cigányokkal szemben hozott intézkedések Nyugat-Európában

A kedvező fogadtatás után igen hamar nehézségek is adódtak a cigányok és a befogadó országok kapcsolatában, főként Nyugat-Európában. Ezeknek a feszültségeknek több oka is volt. A cigányság egy része nem akart letelepedni, nem akart jobbágyi munkát végezni. *Liszt Ferenc*, a híres zeneszerző és a cigányok nagy védője írta: „Európa népei között egyszerre csak megjelent egy nép, igazság szerint nem tudhatja senki, hogy honnan került. Elszéledt földrészünkön a hódítás vágyának jele nélkül, de egyszersmind anélkül is, hogy a letelepedésre engedélyt kért volna. Nem kíván leigázni senkit, de az alattvalóságot is megtagadja” (Liszt Ferenc: A cigányokról és a cigányok zenéjéről. Pest, 1861, 5. oldal).

Másik jelentős probléma a *koldulás* és a *lopás* volt. Állandó munka hiányában a cigányok nehezen tudták a megélhetésüket biztosítani. A magántulajdon fogalma sem alakult ki náluk olyan erősen, mint Európában. A vándorló élet során a cigányok egy-egy területen a használható terményeket felélték, azután továbbmentek. A vándor-

A "Koldustérkép" 1862

cigányok nem ismerték a fáradságos munkával megtermelt élelmiszer értékét. A cigány nagycsaládokban minden közös volt, bárki a másik holmiját használhatta.

Több helyen a cigányok *kolduló térképeket* is készítettek, bejelölve ezen, hogy hol szoktak kapni valamit, hol nem. Gyakran a házak falára és a kerítésekre is rajzoltak

titkos jeleket, amellyel egymást eligazították, vagy segítettek a jóslással foglalkozó társaiknak. A jelek jelentései ezek voltak: jó emberek; a polgármester háza; itt loptunk; tegyetek valami kárt; itt lehet pénzt keresni kártyával; a háziasszony gyereket szeretne; házasságot terveznek stb. Egyes csoportok gyakran szinte betanult szófordulatokkal, színészi gesztusokkal, a gyerekek sírásával igyekeztek az adakozó szívet maguk felé fordítani.

Számos előítélet is kialakult a cigányokkal szemben. Sokan török kémeknek tartották őket. Mások azt mondták, hogy *járványokat*, betegségeket hoznak.

Az egyes országok cigányellenes törvényei

Az első cigányokkal szembeni törvények a *Német Császárság* területén és Spanyolországban születtek. Az 1498-as freiburgi birodalmi gyűlés az eddigi menleveleket semmisnek nyilvánította, és a cigányokat kitiltotta a birodalomból. 1510-ben Luzern akasztás terhe mellett minden cigányt kitiltott a konföderáció területéről. Született olyan törvény is (1686-ban Brandenburgban), amely megtiltotta, hogy cigányt bárki lakóhelyhez juttasson. 1714-ben a Mainz-i érsekség területén rendelték el a cigányok felkutatását és kiűzését. I. Frigyes porosz király rendeletet adott ki (1725), amely szerint minden 18 év feletti cigány, akit az ország területén találnak, felakasztható. Ebben az időben *Poroszországban* igen sok cigányt akasztottak fel. Sokszor *a határok mentén akasztották* fel őket, hogy elrettentsék az országba esetleg belépni akaró társaikat.

Ekkortájt több hírhedt cigány rablóbanda is garázdálkodott a német birodalom területén. Hemperla bandáját 1726-ban, Jakob Reinhardt (Hannikel) bandáját 1787-ben

számolták fel. A banda tagjait megkínózták és kivégezték.

A Felső Rajna vidéken 1720-ban állították fel az első fejevadász csapatot a cigányok ellen. Az ilyen szervezett *cigányvadászaton*at Heidenjacht-nak nevezték. Egy 1734-es Hessen-i törvény szerint a cigányokat bárki szabadon lelőhette. Egy halott cigányért 3, egy élőért 6 tallér volt a cigányt elfogó ember jutalma, valamint megtarthatta a cigány holmiját. Jütlandban még a 19. századból is tudunk olyan cigányvadászatról, melynek 260 halottja volt.

Az 1499-es és az ezt követő *spanyolországi* törvények rabszolgassággal vagy gályarabsággal büntették azokat a cigányokat, akik nem telepedtek le. Volt olyan eset (1749-ben) amikor mintegy 9–12 ezer cigányt fogdostak össze válogatás nélkül. Oviedo püspöke adta ezt a tanácsot a spanyol királynak, hogy fogják el a cigányokat. Egy részüket a hajóépítő dokkokba, egy másik részüket az almadéni hi-

ganybányákba, vagy a fegyvergyárakba szállították. Volt, aki 16 évet húzott le ilyen helyen. A La Carraca-i fegyvergyárban az ott dolgozó cigányok fapriccseken, takaró nélkül, bilincsekkel a falhoz láncolva aludtak. A rendelkezés ellen nagy volt a felzúdulás, ezért a király később engedélyezte, hogy azok a cigányok, akiknek a jó magaviseletét valaki igazolja, hazatérhetnek. Igen sok pap állított ki ilyen igazolásokat cigányok számára. Amikor néhány elhurcolt cigány család házait el akarták árverezni, kiderült, hogy a cigányok házai a fogolykiváltó szerzetesek területén a szerzetesek segítségével épültek.

Angliában és Skóciában még véresebb eseményekre került sor. 1541-ben Angliából és Skóciából halálbüntetés terhe mellett kitiltották a cigányokat. Sok helyen valóságos hajtóvadászat indult a cigányok ellen, és igen sok cigányt akasztottak fel. Egy 1572-es törvény szerint a csavargó, vagy koldus korbácsoltassék meg, és a jobb füle szúrassék át egy hüvelyknyi kerületű forró vassal. 1636-ban Haddingtonban egy persorozat lezárásaként a cigány *férfiakat felakasztották, a gyermektelen nőket vízbe fojtották, az anyákat megkorbácsoltatták, és bélyeget égettek az arcukba*. A halálos ítéletek egészen 1650-ig tartottak, amikor Bury St. Edmundsban 13 embert akasztottak fel a vándorcigányság vádjával. A kegyetlen – ha nem is halálos – ítéletek azonban folytatódtak, így például 1715-ben Glasgowban egy embert megkorbácsolásra és mindkét fülének levágására ítélték, mert 'megrögzött cigány és ingyenélő'.

Svédországból az 1540-es években kezdtek kiűzni a cigányokat. *Franciaországban* az 1666-os törvény alapján bármely cigányt tárgyalás nélkül, azonnal a *gályákra* lehetett szállítani. Sok helyen elvették a roma családoktól a *gyermeküket*, hogy majd keresztény módon neveljék fel

őket. Az elvett kisgyermek nagy százaléka igen hamar meghalt az intézetekben. A forradalom előtti években Franciaországban a rendőrség sok helyen a szó szoros értelmében vadászott a cigányokra. 1802-ben pedig sok cigányt fogdostak össze, hajón Afrikába vitték, és ott a sorsukra hagyták őket. *Portugáliában* is gyakorlattá vált (1674-től), hogy a cigányokat vagy a gályákra hurcolták, vagy a gyarmatokra vitték.

A *Velencei Köztársaság* 1549-től kezdve tiltotta ki a területéről a cigányokat. A rendeletnek ellenálló cigányokat szabadon meg lehetett ölni. A *Pápai Állam* területéről az 1552-es évtől kezdve tiltották ki a cigányokat. Az 1568-as Ravenna-i zsinat felszólította a püspököket, hogy üzzék el egyházmegyéjükben azokat a cigányokat, akik nem élnek keresztényhez méltó életet, és babonásokban hisznek. A lepantói (törökök elleni) tengeri csata (1571) előtt sok *gályarabra* volt szüksége a keresztény flottának. Ezért a Pápai Állam területén is elfogtak 8 cigányt, és a gályákra hurcolták őket. A rendelkezés ellen többen tiltakoztak, így a flotta káplánja, és Néri Szent Fülöp is. A tiltakozás eredménytelen volt, a nyolc ember sorsáról további információ nem maradt fenn.

Néhány esetben egyes cigány családok azonban *letelepedési engedélyt* kaptak, így például 1568-ban egy Antal nevű cigány és a vele levő családok kaptak ilyen engedélyt Perugia városában. *Rómában egy cigány negyed* is kialakult, a Rione dei Monti kerületben. A negyed egyik utcáját cigányok utcájának hívták (strada dei li zingari). Az itt élő cigány családok lakbért fizettek, üzleteket tartottak fenn.

Sajnos sok esetben az *egyházban is* eluralkodott a cigányellenesség. Egy Laurentius Petri nevű svéd evangélikus érsek (1560-ban) megtiltotta a lelkészeknek, hogy

cigányokkal foglalkozzanak, a gyerekeiket *megkereszteljék*, a halottaikat eltemessék. Baszk vidékeken sok helyen a templomban *külön padsort* jelöltek ki a cigányoknak. Sok olyan pap volt, aki cigányokkal nem akart foglalkozni. A Siena-i zsinat (1599-ben) találóan jegyzi meg, hogy a cigányok olyanok, mint a *juhok, akiknek nincs pásztora*.

A cigányellenes intézkedések a legutóbbi időkig jellemezték egyes országok politikáját.

Ember a cigányság védelmében

Sok helyen egyesek felléptek a cigányok védelmében is. Így például 1726-ban Németországban Worms, Mainz és Speyer káptalanja (a vezető papi testület) felemelte szavát a tervezett kegyetlenségek ellen: 'Végtére is emberi lények, nem élhetnek ég és föld között a semmiben.'

Jezsuita papok (pl. Pedro León és Pedro Catalayud) már a 16–17. században rengeteget tettek a spanyolországi cigányok vallási oktatásáért, szociális helyzetük javításáért. Spanyolországban a cigányok sok helyen részt vettek a nagy *úrnap* *körmenetek*en, és táncukkal színesebbé tették azt. Sevillában külön jámbor társulat is létesült a cigányok számára (1749). Boldog *Pedro Poveda* atya (1874–1936) a Granada-i barlanglakók (többnyire cigányok) számára létesített iskolát.

John Baird skót lelképásztor (1830) a cigányok letelepítéséért, a gyermekek iskoláztatásáért tett sokat. James Crabb metodista lelkész (1827) imaórákat szervezett a romák számára, és sok angol keresztény embert rábirt arra, hogy látogassák a cigánytáborokat, segítsenek az ott élőknek.

A franciaországi Tolonban egy nagyszerű ember, *Lucie Peter* 40 éven át egy vasúti vagonban működtetett iskolát cigány gyerekek tanítására (1899-től). Policand asszony Grenoble-ban volt évtizedeken át a cigányok apostola és segítője. A II. Világháború idején két tanárnő és néhány ferences nővér a cigányokkal együtt *önkéntesen bevonult a gyűjtőtáborba* (Montreuil-Bellay-ba). Három éven át ott éltek velük, várva az esetleges elhurcolást a haláltáborokba. Tanították a gyerekeket, tartották a lelket az emberekben.

Magyarországon említést érdemel Kaprinai István jezsuita működése (1714–1785), aki Kassán sokat tett a cigányság oktatásáért. Hám János szatmári püspök (1781–1857) a ferencesek segítségével iskolát hozott létre cigány gyerekek számára. Ardó községben Jekelfalussy Mária az ottani lakatos cigányok védelmére kelt. Megakadályozta a kitelepítésüket, és házakat építtetett a számukra (1792). Farkas Ferdinánd plébános Érsekújváron létesített iskolát cigány gyerekeknek (1850). A végzett tanulók számára maga a plébános keresett állást.

A cigányokkal szemben hozott intézkedések Magyarországon

Magyarországon a cigányok helyzete a nyugat-erőpainál *sokkal jobb* volt. A ottani vérengzésekhez hasonló esetek itt nem fordultak elő. Erre a tényre joggal lehet büszke mind a cigányság, mind a többségi társadalom. Az együttélésnek sokkal harmonikusabb formáit találtuk meg itt Magyarországon, mint tőlünk nyugatabbra. Nagyon fontos volna erre a történelmi örökségre emlékezni, és erre építeni.

Az első cigányokkal szemben hozott rendeletek Magyarországon a nyugatiaknál jóval *későbbiek*. 1612-ben Zala, 1624-ben Szepes, 1658-ban Sopron, 1660-ban Nyitra vármegye rendelte el a cigányok kiűzését. Debrecen városa 1667-ben megtiltotta a cigányoknak a lóval való kereskedést (a lólopások miatt). Az első cigány lótolvajokról Magyarországon 1506-ban hallunk: Keresztényszigettől

Gyulafehérvárig menekültek a faluban lopott lovakkal, ahol aztán elfogták őket.

Lassanként sokakban kialakult egy negatív cigány-kép. Egy 1585-ben kiadott szótárban például a cigány szó ezt is jelenti: 'csalárd, álnok ember'. Más forrásokból inkább az együttérzés hangja érődik. Így Dézsi András verses műve (Moyses és Jósua haláláról; 1550) a cigányokról úgy emlékezik meg, mint akik 'otthon (az őshazájukban) voltak hatalmasok', mostanra pedig 'csak marada sátorok'.

Egy szomorú eset megvilágítja a cigányok kiszolgáltatottságát. 1760-ban három cigány megszökött a földesurától. Késő este fogták el őket. Az egyik cigány már másodszer szökött. A földesúr felesége azt kérte, hogy addig verjék a talpát, amíg a vére nem folyik. Akkor hamus lúgban fürösztötték a lábát. A másik kettőt megbotozták, aztán lóganét etettek velük (Szacs vay László naplójából).

A vármegyék a 18. századtól kezdték megtiltani a cigányoknak a *lókereskedést*, a vásárokon való részvételt, és kötelezték őket bizonyos okmányok (menlevelek) beszerzésére. Békés megyében 1769-ben a következő szövegű rendeletet hozták: „Nem lopni és hazudni, varázsolni,

Táncoló cigánygyerek

cigánykodni, hanem igaz munkával élni... Koldulni, kiabálni ne engedessék...”

A fennmaradt perek anyagából az is kiderül, hogy a *bíróságok általában nem voltak részrehajlóak* a cigányok ellen. Több olyan pert ismerünk, amelyet cigány kezdeményezett, ügyvédet is fogadott, és a per végén a bíróság visszaadatta neki a lopottnak hitt lovait.

A felvilágosult uralkodók civilizációs kísérletei

Mária Terézia több rendeletet is hozott a cigányokkal kapcsolatban. 1761-ben előírta, hogy a cigányoknak *házhelyet, földet és munkát* adjanak. Megtiltotta a *cigány* elnevezés használatát, helyette az '*újmagyar*', '*újparaszt*' megnevezést írta elő. Későbbi rendeleteiben megtiltotta, hogy a cigányok egymás közt házasodjanak, és megtiltotta a cigány nyelv használatát is. Előírta, hogy a *cigány gyerekeket vegyék el a szüleiktől*, és magyar családok neveljék őket. Először 2–8, később 4–10 éves korban vitték el a kisgyerekeket. Eleinte az addigi lakhelyükhöz közeli településekre vitték a gyerekeket, később azonban a gyakori szökések miatt távolabbra. A rendeletekkel szemben óriási volt a cigányok ellenállása. Voltak azonban olyan gyerekek is, akik szívesen ottmaradtak a nevelőszülőknél a megfelelő bánásmód, a kedvezőbb életfeltételek miatt. Mária Terézia embertelen politikáját folytatta fia, II. József is.

A gyermekek elvételét szinte mindenütt végrehajtották. Fejér megyében például 1774-ben 167 gyermek volt nevelőszülőknél, Tolna megyében 390, Somogyban tíz évvel később 327. Pozsony megyében különösen is drámai volt a gyermekek erőszakkal való elvétele (1773–74). A gyerekek után a nevelőszülők tartásdíjat is kaptak. 12 éves kor után

a gyerekeknek annyi évig kellett még a befogadó családnál szolgálnia, ahány évig nevelték. A cigány szülők főként azt nézték nagy fájdalommal, ha a gyerekeiket a nevelőszülő verte. A cigány szülő ugyanis általában nem veri a gyermekét. A nevelőszülőknél felnevelkedő cigány gyerekek gyakran se a többségi társadalomba nem integrálódtak, se a saját csoportjukba nem tudtak visszailleszkeszteni. Egyesek betyárrá lettek, másokat a katonaszökevények között találunk, egyesek prostituáltak lettek. Drámaiak azok a vallomások, ahogyan ezek az elszakított gyerekek később a gyerekkorukról szólnak: „De mitso-da helyen születtem, mint hogy *kicsinségemben on-néd elszakattam, nem tudom... Az országban szanaszét nevelkedtem föl...*”

Érdekes epizódja ennek a korszaknak a *szomajomi cigányok* esete. Amikor értesültek arról, hogy Mária Terézia a gyermekeknek jó keresztény nevelést akar biztosítani, elhatározták, hogy *iskolát és tanítót kérnek* a Vármegyétől. A kérelmet megfogalmazó levél így hangzott: „Tekintetes Nemes Vármegye! Mivel Fölséges Asszonyunk kegyelmes rendelése az, hogy mi Új Polgárok a mi Gyermekeinket Isteni félelemben és keresztényi tudományban híven oktassuk, azért... akarván Parantsolatját Eő Fölségének mentül előbb teljesíttetni..., alázatosan Instálunk hogy a mi hozzánk leg közelebb levő Pusztá Korpádi Helységben Iskola Ház építtetnék, és Mester bé hoztattatnék... Szomajomi Új Polgárság.” Mutatja ez az eset a cigány szülők alkalmaz-

kodóképességét és nyitottságát a gyermekeik iskoláztatása felé, amennyiben erre lehetőséget is kapnak.

A cigányokkal kapcsolatos intézkedések tanulságai

Az itt leírt fájdalmas eseményekből világosan kitűnik, hogy a többségi társadalomnak súlyos felelőssége életlehetőséget: *munkalehetőséget, és az oktatás lehetőségét megadni* a cigányságnak. Ezen a téren Európa országai mind a mai napig nagyon keveset tettek.

Egy másik tanulság az, hogy a cigányság számára a *bűnözés* nem megoldás, *nem járható út*. Aki a bűnözés tényét elbagatellizálja, az a cigányságnak nem a javát szolgálja, mert növeli a többségi társadalom cigányokkal szembeni ellenérzését. A cigányságnak is elemi érdeke az, hogy erős közbiztonság legyen. Egy roma szülő, ha valóban szereti a gyermekét, akkor taníttatja, minden erejével segíti őt, hogy jó megélhetést biztosító szakmát, végzettséget adjon a kezébe, munkára, becsületre, emberségre neveli.

A cigányságot segítő, az emberiség nevében hozott intézkedések

A cigányság érdekében való intézkedés szükségességét egyre többen felismerték a 18–19. században. Így például Palermóban 1680-ban *külön templomot* adnak át a cigányok számára. III. Károly spanyol király 1783-ban polgárjogot adományozott a letelepedett cigányoknak.

Jelentős lépés volt Magyarországon az 1893-as népszámlálás. Világossá vált az adatokból, hogy a cigányság jelentős része már letelepülten él, vagyis *a legfőbb megoldandó probléma nem a 'kóborlás' betiltása*. Hermann Antal

az összeírás kapcsán megírt tanulmányában nagyon világosan megfogalmazza a máig is érvényes legfőbb két tenzivalót: *a munkalehetőség és az oktatás biztosítását* a cigányság számára.

Előremutató és építő volt Habsburg József főherceg tevékenysége is a cigányság érdekében. A cigánysággal való jó kapcsolata egy kalandos eseménnyel kezdődött. A Königgrätz-i csata (1866) előtt nem sokkal a csehországi erdőkben táborozott a császári sereg. A főherceg az éjszakába nyúlóan dolgozott. Egyszer csak egy cigány katonáját jelentették be nála. Az öreg cigány beszélni akart a főherceggel. József főherceg azonnal a rendelkezésére állt. A cigányember kihívta a sátorból a főherceget, és megmutatta neki, hogy az erdő fölött milyen izgatottan repdesnek a madarak. Ez arra utalt, hogy hadsereg közeledik. A főherceg azonnal riadót fújatott, és így felkészülten várták a poroszok éjszakai rajtaütését. Ettől kezdve a főherceg barátja és segítője lett a cigányságnak. *Cigány szótárt* adott ki Nagyidai Sztojka Ferencsel, a nagy tudású cigány emberrel együtt (1866; 1888). Saját alcsúti birtokán igen sok cigányt letelepített, és az iskoláztatásukat is megszervezte. A cigány esküvőkön gyakran volt vőfély, és sok esetben ő maga főzött.

Ebben az időszakban Európa-szerte erősödni kezdett a cigányság öntudata, identitástudata is. Ezt mutatta a páneurópai roma konferencia (1879).

A pharrajmos

A cigányság üldöztetésének letragikusabb eseménye a II. Világháború alatt végbement népiirtás. Hitler nemcsak a zsidók, hanem a cigányok kiirtását is elhatározta. A cigányo-

kat többségükben kevert, és ezért elpusztítandó fajnak tartotta. Németországban megtiltották a cigányokkal kötött vegyes házasságot, megvonták a cigányoktól a szavazati jogot, majd kitiltották a cigány gyerekeket az iskolákból. 1940-ben külön lágert hoztak létre a cigányok összegyűjtésére (Lackenbach). Nem sokkal később mintegy 5000 lengyel cigányt a teherautók kipufogógázával öltek meg Chlemno-ban.

Dilinkó Gábor: Memento

Magyarországon egyesek örültek a cigányok várható likvidálásának. Borsy Lajos községi orvos a Népegészségügy című szaklapban egy meglehetősen cinizmussal megfogalmazott mondatában ezt írta (1942-ben): „Valószínűleg *alkalom lenne rá, hogy fölös számú cigányainkat* Oroszország távolabbi területeire kitelepítsük”. Franciaországban már a

német megszállás előtt elkezdték a cigányok szigorított ellenőrzését, a begyűjtésük előkészítését. Auschwitz-Birkenau-ban külön cigány láger volt, mintegy 40 barakkal. 1944 augusztus másodikáról harmadikára virradó éjszaka a cigányláger megmaradt lakóit (2986 embert) elgázositották. Ez a nap, *augusztus 2-a* lett a roma holokauszt emléknapja. Bulgária különleges kivételt jelentett a német csatlós államok sorában. A faji gondolattal szemben szinte teljesen immunis tudott maradni. Ennek egyik oka talán az, hogy a bolgárok évszázadok óta együtt éltek cigányokkal, görögökkel, örményekkel, törökökkel, zsidókkal.

Igen gyakran a csendőrök vagy a katonák kegyetlensége is hozzájárult a magyarországi cigányság szenvedéséhez. 1944-ben rendeleteket hoztak, hogy a Szerbia és Szlovákia felől Magyarországra menekülők közül szűrik ki a cigányokat, a zsidókat és a gyanús elemeket, őket ne engedjék be az országba. Miskolc városa kizárta a vajellátásból a zsidókat és a cigányokat. Doboz község határában húsz cigányt (köztük gyermekeket és várandós asszonyokat) és két nem cigányt végeztek ki nyilas katonák (1944. okt. 6). *Várpalota* környékén kb. 230 cigányt lőttek le a nyilasok (a legtöbbet a Grábler tónál). *Lengyel* községben a csendőrök kimentek a cigánytelepre, és válogatás nélkül elkezdték lelődni az ott lakókat. Hasonló gyilkosságok történtek Lentiben és Lajoskomáromban is. A *kisvárdai gyűjtőtáborban* az ott levő 2–300 cigányt verték, éheztettek, a nőket megerőszakolták. Egy ott született kisgyermeket azonnal elvették az édesanyjától. Az édesanya soha többé nem látta a gyermekét.

Körülbelül *félmillió* cigányt öltek meg a koncentrációs táborokban. A megöltek száma becsült szám, egyes kutatók véleménye eltér ebben a kérdésben. A koncentrációs

táborokban elpusztított cigányokról általában semmilyen feljegyzés sem készült, többnyire még a nevüket sem tudjuk. Gyakran borzalmas orvosi kísérleteket végeztek rajtuk. A legtöbb cigányt német, lengyel és szlovák területről hurcolták el a halálba. *Magyarországról kb. 30 000 cigányt vittek el.* A cigányok kiirtására tett kísérlet neve 'pharrajmos' (pusztulás).

Az üldözés rettenetes hónapjaiban egyes emberek jóindulata, segítőkészsége is megnyilvánult. Sok olyan hivatalnok volt, aki húzta az időt, nem teljesítette az utasításokat, és így sok emberéletet mentett meg. *Apor Vilmos* győri püspök meg tudta akadályozni a már összeterelt győri cigányok elhurcolását. Egy egyszerű parasztember *Tüskeváron* tiltakozni próbált, amikor a cigányokat áthajtották a településen, mire őt is beállították a sorba. Soha nem tért vissza. Az emberiségnek megrendítő példaként álljon itt még egy eset. Egy zsidó férfi, mielőtt a lágerbe hurcolták volna, kétéves *kisfiát* ismerős *pesterzsébeti cigány lókupecekre bízta*. A cigányok maguk is bujkáltak, és közben rejtegettek, nevelték a kisgyereket. A zsidó ember felesége és az édesanyja meghalt a lágerekben, a férfi azonban hazatért. Megtalálta a kisfiát. A kisgyerek közben megtanult beszélni, méghozzá cigányul. Az édesapa és a fia nem tudtak egymással beszélni, mert a kisfiú csak cigányul tudott. Az apa csak csókolgatta, ölelte a gyermekét és zokogott.

II. János Pál pápa írta a roma holokauszt 50. évfordulója alkalmából: „*Auschwitz számunkra drámai kiáltás: figyelmeztetés az emberi méltóság és az emberi jogok tiszteletben tartására.*”

A cigányság évszázados vándorlása, a sok üldöztetés, a velük szembeni előítélet magyarázza azt, hogy a cigányok sok esetben tartanak a nem cigánytól, csak lassan bíznak

meg benne. A kisbabáknak mondott szokásos jókívánságok között például gyakran elhangzott a múltban: „*Mentsen Isten a fehér emberek kezétől!* Adjon neked eszet, hogy kitaláld a fehér ember gondolatát!” Azoknak, akik tenni szeretnének a cigányokért, először is meg kell szerezniük, ki kell érdemelniük a cigányok bizalmát.

A CIGÁNYSÁG MAI HELYZETE

A cigányság helyzete a II. Világháború után

Nyugat-Európában a cigányság egyre több országos és világméretű szervezetet hozott létre. Ennek a szerveződésnek nagy eredménye volt az első *Roma Világkongresszus* (1971, London). Itt született meg a cigányság jelmondata: '*Opré roma!* (Fel, cigányok!), és ekkor választották ki a cigány himnuszt és zászlót. A Göttingeni Roma Világkongresszus (1981) döntött a nyelv kérdésében is: a kialakítandó cigány irodalmi nyelv alapja a lovari és a khelderashi dialektus lesz. A cigány világszervezetek fő célkitűzése *a vándor életmódhoz való jog elfogadtatása*, és a romani nyelv valamint a *cigány kultúra* ápolása. Európa sok országában (pl. Franciaország) törvény kötelezi az önkormányzatokat, hogy létesítsenek alkalmas táborhelyet a vándorlók ideiglenes ottartózkodására. Amennyiben egy önkormányzat területén ilyen hely van, akkor az önkormányzatnak joga van más helyekről, ahol a nomádok illegálisan tartózkodnak, kiutasítani őket.

A szocialista tábor országaiban, és így Magyarországon is, sajátosan alakult a cigányság helyzete. A földosztáskor cigányok nem kaptak földet. A személyi igazolványok első kiosztásakor (1954) a cigányok zömmel fekete színű iga-

zolványt kaptak (ami vagy az elveszett igazolvány helyetti pórt igazolvány, vagy a megbízhatatlan elemeknek adott igazolvány színe volt). Ezt a megkülönböztető gyakorlatot 1956-ban beszüntették.

A Magyar Szocialista Munkás Párt 1961 júniusában határozatban rögzítette, hogy a cigányság *nem egy külön etnikai csoport*, vagyis nincs szükség a cigány nyelv, a cigány kultúra ápolására. Megszüntették a Cigányok Kulturális Szövetségét. A cigányságot egyszerűen egy sajátos szociális gondoskodást igénylő néprétegnek tekintették. A cigányság asszimilációjára, beolvasztására törekedtek. Ezt gyakran megalázó módon tették, például a kényszermosdatások esetében.

Az iskolákban külön cigány osztályok szervezését is engedélyezték. A cigány gyerekek jelentős részét *kisegítő osztályokba* helyezték. Egy budapesti kerületben például a gyerekeknek csak 3,7%-a volt cigány, ám a kisegítő iskolákban a gyerekek 20,5%-a cigány volt (1978-as adat).

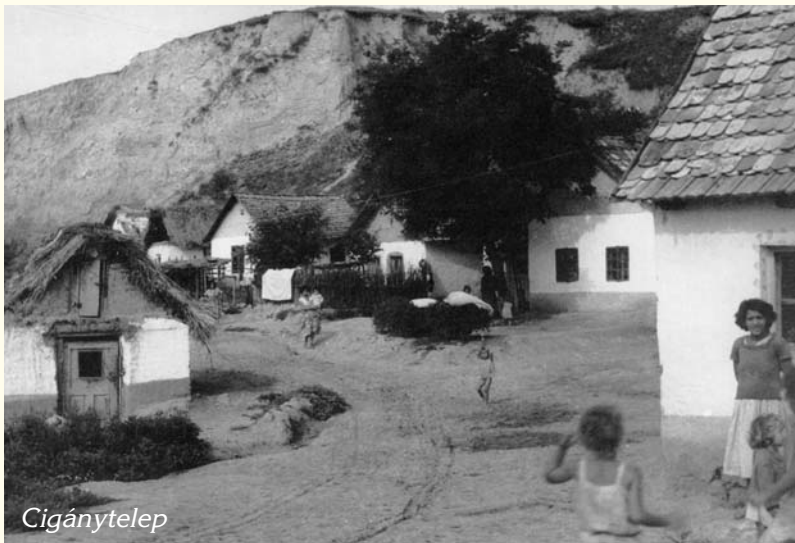
Szociális téren néhány nagy és pozitívnak mondható lépést is megettek, bár ezeknek is volt árnyoldala. Kb. 23 000 úgynevezett Cs (*azaz csökkentett komfortfokozatú lakást*) építettek romák számára. A lakások hol a roma család, hol az ingatlankezelő vállalat, hol az OTP tulajdonába kerültek. A lakás felépítésére szánt összeget az OTP közvetlenül a kivitelező mesterembereknek fizette ki, akik gyakran csak bediktálták a bankban, hogy milyen munkákat végeztek el. A lakások sok esetben rendkívül rossz minőségűek voltak (földre fektetett linóleum padló, vályog falak, olyan padlás, amelyre nem lehet felmenni, mert könnyen beszakadhat, alig fűthető).

Az új lakások másik problémája az volt, hogy újra egy *tömbben* telepítették le a cigány népességet. A falu egyik

vége helyett a másik végén építettek egy kicsit jobb minőségű telepet. A cigányok kb. 2/3-a még 1971-ben is *telepeken* élt. A telepen gyakran probléma volt a vízellátás, csatornázás hiánya. Sok esetben közös volt a villanyóra, amit így nem tudtak fizetni, ezért egy idő után a villanyt kikapcsolták.

Kétségtelenül nagy pozitívuma volt a kommunista időknek a szinte *teljes foglalkoztatottság*, ami szerény, de biztos

megélhetést nyújtott mindenkinek. A cigányság esetében ez a régi mesterségek végleges elvesztését, és a segédmunkási, betanított munkási állásokat jelentette (kohókban, bányákban, nagyüzemekben, stb.).

A *médiában* a cigányság három alaptémában jelent meg: szegénység; bűnözés; kulturális és politikai elit. Mindmáig óriási szükség lenne egy valóságosabb, pozitív cigánykép megjelenítésére a médiában.

A rendszerváltozás óta

Magyarországon 1993-ban deklarálták a cigányságot először, mint államalkotó, nemzetünkhöz tartozó *etnikai kisebbséget* (a tizenhárom államalkotó kisebbség között).

A rendszerváltás egyik nagy eredménye volt a *kisebbségi önkormányzatok* létrehozása is. A kisebbségi önkormányzatok rendszere egy Európában egyedülálló kísérlet a kisebbségek képviselőitének biztosítására. Az Országos Cigány Kisebbségi Önkormányzat 1995. ápr. 11-én alakult meg. Első elnöke Farkas Flórián lett. Ez a nap azóta a magyarországi cigányság hivatalos ünnepe.

A törvényben azonban tisztázatlan maradt az a kérdés, hogy ki tekinthető egy kisebbség tagjának. Így történhetett meg például az, hogy Jászládányban 2002-ben egy kivétellel csupa nem roma lett a cigány kisebbségi önkormányzat tagja. Nagy problémát jelent az is, hogy a roma kisebbségi képviselők jelentős részének iskolai végzettsége nagyon alacsony (nyolc általános, vagy kevesebb). Szintén rossz fényt vetett a kisebbségi önkormányzatokra az, hogy a képviselők igen gyakran indokolatlan vagy túlzott tiszteletdíjakat vettek fel.

Elismerést kapott a *lovári* (1992-től) és a *beás* (1996-tól) nyelv, mindkettőből lehet elismert *nyelvvizsgát tenni*. 1994-ben Pécsen létrejött a *Gandhi gimnázium*, amely Európa első cigány középiskolája, s ugyanebben az évben Budapesten megnyitotta kapuit a Kalyi Jag Roma Nemzetiségi Szakiskola. Csepelen színvonalas cigány óvoda kezdett működni (1994), Józsefvárosban pedig tanoda a cigány tanulók számára (1997). A Zsámbéki Katolikus Tanárképző Főiskola *romológiai tanszéket* hozott létre (1994). Kállai Ernő személyében cigány származású *kisebbségi ombuds-*

man látja el a kisebbségek jogvédelmének képviselőjét. A rendőr szakközépiskola tananyagába bekerült a cigánysággal kapcsolatos ismeretek oktatása.

Sokféle rendezvény is próbálta és próbálja a cigányság integrációját segíteni, így például az Európai Magyar Cigány Filmfesztivál, a Sziget fesztivál roma programjai, a Roma Kupa, stb.

A rendszerváltás legnagyobb jelentőségű változása azonban a *cigányság többségének munkanélkülivé válása*. A rendszerváltás előtt a cigányság túlnyomó többsége dol-

gozott. A rendszerváltás után három évvel (1993) már csak a munkaképes cigány lakosság 28,6%-a volt aktív kereső! Az átgondolatlan gazdaságpolitika következtében a gyengébb és sebezhetőbb társadalmi rétegek szinte behozhatatlan hátrányba kerültek.

Új és aggasztó jelenség egész falvak és térségek homogén cigányfalvakká, térségekké alakulása. Az első ilyen településünk Alsószent-

márton volt (amelynek 1893-ban még csak 17,4%-a volt roma). Újabban Borsod-Abaúj-Zemplén és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében alakul ki egyre több ilyen *leszakadó térség*. A folyamattal együtt jár a mélyszegénység és a munkanélküliség terjedése is az adott vidéken. Az ilyen területeken általában csökken a közbiztonság, megszorodnak a lopások.

Elszomorító fejezete a magyarországi cigányság és többség történetének az *olaszliszkai gyilkosság* (2006), ahol egy 45 éves tanárt lincseltek meg cigányok, mert a

kocsija elé kiszaladt egy kislány, aki aztán az árokba esett, és a családtagok azt gondolták, hogy valami baja történt. Éppígy elszomorító eseménye az utóbbi éveknek a 2008–2009-es *gyilkosságsorozat*. Nagycsécen Molotov palackot dobtak, és rálóttek két cigányok lakta házra. Egy középkorú roma férfi és a sógornője meghalt. Tatárszentgyörgyön felgyújtottak egy házat, a kimenekülő családfőt és ötéves kisfiát

agyonlőtték. Tiszalökön egy éjszakai munkába induló roma férfit lőttek agyon. Kislétán egy 45 éves roma asszonyt lőtték le a házában, 13 éves kislányát pedig életveszélyesen megsebesítették. Az eseménysorozat kapcsán az is megdöbbenő, hogy a rendőrség hosszú idő óta figyelte a gyilkosságokat tervező csoportot, ám pontosan akkor, amikor azok a fegyvereket beszerezték, a megfigyelésüket abbahagyták. Szintén nagy felháborodást váltott ki *Marian Cozma*, híres kosárlabdázó meggyilkolása is Veszprémben.

Ezek az esetek a fokozódó feszültség jelei. Azt mutatják, hogy óriási szükség volna arra, hogy a cigányság és a mélyszegénységben élők problémáin enyhítsen a társadalom. Óriási szükség volna számukra munkalehetőséget teremteni, az oktatás területén való lemaradásukat csökkenteni, a közbiztonságot megerősíteni. Mindenekelőtt pedig óriási szükség volna arra, hogy a *vak indulatok helyett az emberiség*, a szeretet, a segítőkészség megerősödjön cigányok és nem cigányok szívében egyaránt.

Híres cigányok a magyar történelemben

A gyakori feszültségek ellenére a cigányok a magyar történelem szerves részei, és igen gyakran hősei is lettek. *Bocskai katonái között* sok cigány harcolt, így például egy Lippai Balázs nevű kovácsmester. A Rákóczi-szabadságharcban külön cigány ezred is volt. Az 1848–49-es szabadságharcnak szintén voltak roma hősei (Sárközi Ferenc, Kossuth hadnagya; Kálózdí János, aki Dembinszky hadtestében har-

colt; Sági Balog János; Pityó József; Kolozsvári Salamon).

Az 1956-os forradalomnak sok cigány hőse, vértanúja volt, például Sztojka László (Citrom), Kóté Sörös József, Dilinkó Gábor (Bizsu), Szabó Ilonka (Kócos), Onestyák László. A salgótarjáni sortűz (1956. dec. 8.) első áldozata egy zászlót tartó cigány volt.

1990 márciusában *Marosvásárhelyen* a magyarellenes pogrom idején ezzel a felkiáltással érkeztek meg a cigányok: „*Ne féljete magyarok, megjöttek a cigányok!*”.

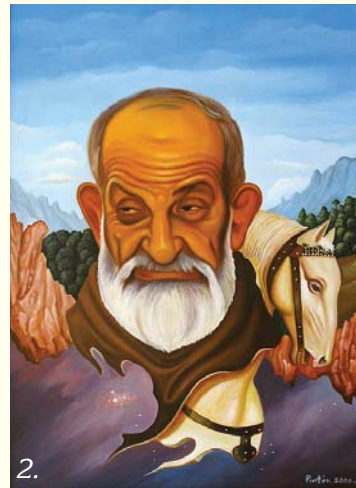
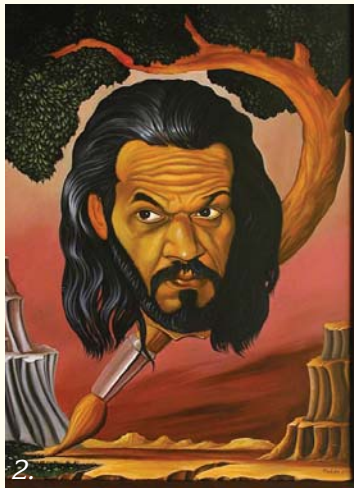
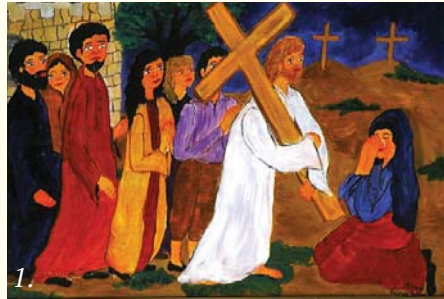
Cigány zene, irodalom, festészet, sportolók

Sok cigánynak van remek művészi érzéke, tehetsége. Cigány származású volt *Elvis Presley* (a világhírű rock énekes), *Manuel de Falla* spanyol zeneszerző és zongora-

1. Kalányos Gyöngyi:
Keresztúton
2. Pintés Sándor:
híres cigányok
3. Balázs János:
Szétlátásaim a világba
4. Balázs János:
A nap szerelmese

művész, *Sir Michael Cain*, Oscar-díjas angol színész, *Bob Hoskins* színész, és apai ágon cigány ősöktől származott *Pablo Casals*, a világhírű csellóművész is. A spanyol flamenco stílus szintén cigány eredetű. Cigány származású volt a világhírű komikus színész, *Charlie Chaplin*, akinek filmjei tükrözik a cigány életérzést, a körön kívüliséget, a sokszor kissé fanyar humort.

Magyarország híres cigány zenészei közül a legismertebbek: *Czinka Panna* (az egyetlen ismert cigányprímásnő), *Bihari János* (akit a magyar verbunkos atyjaként emlegetnek), *Dankó Pista* (cigányprímás, nótaszerző), *Pege Aladár* (Kossuth-díjas nagybőgőművész, jazz zeneszerző), *Szakcsi Lakatos Béla* (jazz zongoraművész, zeneszerző), *Rácz Aladár* (Kossuth-díjas cimbalomművész), *Raduly József* (a Száztagú Cigányzenekar elnöke); *Cziffra György* (zongoraművész), *Babos Gyula* dzsessz-gitáros, *Snétberger Ferenc* (gitárművész), *Varga Gusztáv* (a Kalyi Jag együttes, és a Kalyi Jag iskola alapítója).

Jelentős értéket hordoz a cigány népzene is. A fennmaradt legrégebb Kárpát-medencei cigány népdalokat a Kájoni-kódex tartalmazza (1639). A kódexben található énekeket egy ferences szerzetes, Kájoni János gyűjtötte és jegyezte le. A legfontosabb népzenei gyűjtéseket a Kárpát-medencében *Hermann Antal*, *Kodály Zoltán*, *Bartók Béla*, *Járdányi Pál* és a *Csenki testvérek* végezték.

Híres cigány *filmrendező* a francia *Tony Gatlif*. Híres cigány *színészek* *Jónás Judit* és *Hollai Kálmán*. Nagy *költők* *Rasim Sejdi* és *Angela Žigova*. A *magyarországi cigány irodalom* még egészen fiatal. Legfőbb képviselői: *Csemer Géza* (dramaturg), *Lakatos Menyhért* (író), *Bari Károly* (néprajzkutató, költő), *Orsós Jakab* (fafaragó, író), *Choli Daróczi József* (költő), *Rostás-Farkas György* (költő, újságíró),

